



## DESTAN EVRENİNDE TERÖR, TERÖRİZM VE TERÖRİST: ANAKRONİK BİR SÖZLÜ KÜLTÜR OKUMA DENEMESİ

Mustafa DUMAN\*

### ÖZ

*Geleneksel anlatıların toplumsal davranış kalıpları üzerinde etkisi olduğu ve toplumun belirli olgulara karşı tavrının geleneksel anlatılarda önemli izlerinin olduğu iddiasına sahip olan bu makale, söz konusu iddiayı terörizm olgusu üzerinden ve destanlar örneğinde çözümlemeyi vadedmektedir. Böylesi bir iddiayı tutarlı bir şekilde ispat edebilmek için anakronik bir okuma yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çünkü günümüz dünyasında var olan terörizm gibi bir olguyu geçmişte yaratıldığı bilinen destanlar üzerinden tahlil etme girişimi özü itibarıyla anakroniktir. Bu nedenle makalede, toplum hayatında sürekli olarak var olan terörizm gibi zamandan muaf bir olguyu tahlil etmede geleneksel anlatılardan nasıl yararlanılması gerektiği noktasında özgün bir inceleme yöntemi araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Türk dünyası destanları örneğinde gerçekleştirilen tahliller Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Kitabı üzerinden derinleştirilmiştir. Yapısalcı yöntemin genel ilkeleri takip edilerek Türk destanlarındaki terörizmin izleri karakterlerin eylemleri ve anlatı epizotları üzerinden ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Bu yapısal inceleme neticesinde terörizme ilişkin karakter eylemlerinin ve epizotların destanlardaki yapısal şeması ortaya konulmuştur. Elde edilen veriler gerçeğin kurgusallaşması ve kurgunun gerçekleşmesi bağlamında tartışmaya açılmış; böylece makalenin çok yönlü ve kapsamlı bir inceleme hâline gelmesi hedeflenmiştir.*

**Anahtar Kelimeler:** Terör, Terörizm, Türk Destanları, Tipoloji.

## REPRESENTATIONS OF "TERROR", "TERRORISM" AND "TERRORIST" IN THE EPIC WORLD: AN ANACHRONICAL READING ATTEMPT OF ORAL CULTURE

### ABSTRACT

*The present study claims that traditional narratives shape social behaviour patterns and that there are significant traces in the narratives about a society's attitudes to certain phenomena. It promises to analyse this claim through terrorism and the example of the epic world. An anachronistic reading attempt has emerged to coherently prove this claim, as the attempt to analyse a phenomenon such as terrorism (a contemporary problem) through past epics is inherently anachronistic. Therefore, this article presents an original method of analysis to researchers on how one can use traditional narratives to analyse terrorism. In this study, we carried out this assessment through samples from two Turkic epics: epic of Oguz Kagan and the Book of Dede Korkut. The presentation of terrorism in the Turkic epics has been studied in detail through the actions of each epics' characters and narrative episodes through the general principles of structuralism – thus revealing the structural scheme of the character actions and episodes as they relate to terrorism. We have discussed our findings in the context of the fictionalization of reality and the realization of fiction to give our study versatility and comprehensiveness.*

**Keywords:** Terror, Terrorism, Turkic Epics, Typology.

### Araştırma Makalesi

**Makale Gönderim Tarihi: 10.11.2021; Yayına Kabul Tarihi: 05.12.2021**

\* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, UŞAK; ORCID: 0000-0001-9689-4034, E-posta: m.duman66@gmail.com

## Giriş

El Kaide'nin gerçekleştirdiği bir terör saldırısı olduğu düşünülen 11 Eylül 2001 tarihindeki yıkıcı eylemler (9/11) dünyanın farklı coğrafyalarında sürekli gündemde olan "terör" olgusunun küresel ölçekte yeniden görünür olmasına yol açmıştır.<sup>1</sup> 9/11 sonrası dönemde terörün sadece idari ve askeri otoritelerin değil aynı zamanda sinema, edebiyat ve diğer sanat dallarının gündemini meşgul etmesi de terörün sürekli olarak gündemde kalmasını sağlamıştır. 9/11 saldırısı ve saldırı sonrasında ortaya çıkan komplo teorileri (bk. Bell, 2018; Graff, 2020; Brennan, 2021) -tam da çağın (hakikat ötesi çağ) ruhuna uygun olarak- insanları kurgu ile hakikat arasındaki o bulanık ve gri alana toplamıştır. Bir tarafta yaşanan dünyada vuku bulan bir olay, diğer tarafta ise onu anlatan gerçekler, alternatif gerçekler, komplo teorileri ve diğer söylem türleri kurgu ile tecrübe edilen gerçeklik arasındaki girift ilişkiyi yeniden gözler önüne sermiştir.

Tarihin hemen her döneminde bu tarz olaylar yaşanmıştır ve gelecekte de yaşanmaya devam edeceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, terör olgusunu daha iyi anlayabilmek için kurgu ile deneyimlenen gerçeklik arasındaki ilişkiyi tutarlı bir şekilde tahlil etmek sosyal bilimcilerin en önemli görevleri arasında yer almalıdır. Bu ilişkiyi bilimsel olarak değerlendirme noktasında, gerçekleşen bir olay ve onun pratikteki yansımalarını inceleme eğiliminde olan siyaset bilimi, hukuk ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinlerin terör hakkında ortaya koydukları bilgiler yetersiz kalmaktadır. Çünkü bir "an" içerisinde gerçekleşen bir olay, söz konusu bu andan sonra sözlü bir boyuta taşınmaktadır. Olup biten bir olay, çeşitli söylem türleri içerisinde yaşatılmaya devam etmektedir. Ortaya çıkan söylemler ise insanların düşünme biçimini değiştirerek yeni olayların ortaya çıkması için gerekli motivasyonu sağlamaktadır. Bu, kurgunun toplumu inşa etme süreci olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, terör olgusunu anlatı boyutuyla ele almak, kavramın çok yönlü olarak anlaşılması yolunda atılan önemli bir adım olacaktır. Böylece terör hakkında yapılan tespitlerin toplumsal bilinçten bağımsız ve konjonktürel olmasının önüne geçilebilecektir. Destanlar gibi estetik ve bir o kadar da siyasi tutum içeren söylemler, tarihi belgelerdeki resmî söylemlerin aksine toplumların belirli olgulara yükledikleri anlamları -görece olarak- çok yönlü sunar. Dolayısıyla, terör hakkında kaleme alınan resmî kayıtların yanında geleneksel anlatıcıların bu kavramı ne şekilde sunduğunu belirleyerek terör hakkındaki bilgi birikimine katkı sağlamak mümkündür.

Kurgusal metinler üzerinden siyasete ve gündelik hayata dair gerçeklikler hakkında değerlendirmede bulunmak pek çok klasik araştırmacı için "afaki" bir girişim olarak kabul edilebilir. Ancak bu bakış açısı antropoloji, sosyoloji, tarih ve edebiyat alanındaki çalışmaların yerel ve uluslararası siyasetle ve gündelik hayatla pratik olarak ilişkilendirilememesi sorununu beraberinde getirmektedir. Öte yandan, bazı sosyal bilimcilerin inceleme sahalarını genellikle reel-pragmatik bir zemine oturttuğu görülmektedir. Bu husustaki en tipik örnek, muhtemelen, İkinci Dünya Savaşı esnasında Japon savaşçıların savaş stratejilerini daha iyi anlamak için çalışma yürüten antropolog Ruth Benedict'in *Krizantem ve Kılıç*'i (2011) olacaktır. Benzer şekilde, 11 Eylül saldırısının hemen ardından Amerikalı sosyal bilimcilerin terör saldırısı ile ilgili anlatıları derleme çalışmaları (9/11 Memorial & Museum, 2021) böylesi bir bakış açısının ürünüdür. Bu

---

<sup>1</sup> Terörizme karşı küresel farkındalığın artmasında ABD Başkanı George W. Bush'un, 11 Eylül 2001 saldırılarından dokuz gün sonra Kongre'ye hitaben yaptığı konuşmasındaki; "Teröre karşı savaşımız El Kaide ile başlıyor ama onunla bitmiyor. Küresel erişime sahip her terörist grup bulunana, durdurulana ve mağlup edilene kadar bitmeyecek!" ifadeleri ve ardından Dışişleri Bakanı Colin L. Powell'in, Mayıs 2002'deki; "Terörizme karşı bu küresel kampanyada, hiçbir ülkenin kenarda kalma lüksü yok. Kenarda kalma yok. Teröristler, coğrafi veya ahlaki sınırlara saygı göstermezler. Cepheler her yerde ve riskler yüksek. Terörizm sadece insanları öldürmekle kalmıyor, aynı zamanda demokratik kurumları tehdit ediyor, ekonomileri baltalıyor ve bölgeleri istikrarsızlaştırıyor!" (Tilly, 2004, s. 5) ifadeleri ve daha sonraki süreçte ABD'nin bölge ülkelerine yaptığı askeri müdahaleler bu iddiayı destekler mahiyettedir.

nedenlerden dolayı, terörün izlerini birer sözlü kültür ürünü olan ve siyasi söylemlerle sürekli dirsek temasında bulunan destanlarda aramanın makul ve gerekli bir girişim olduğunu düşünmekteyim.

Bu girişimin örneği olarak kabul edilebilecek, terörü anlatı teorileri bağlamında ele alan çalışmalar daha önce de yapılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle terör anlatılarının anlamları ve insan hayatındaki rolleri ele alınmıştır. 2011 yılında Shakespeare teorisyenlerini bir araya getiren *9/11'in Ardından Shakespeare: Sosyal Bir Travma Yorumlamayı Nasıl Yeniden Şekillendirir? (Shakespeare After 9/11: How a Social Trauma Reshapes Interpretation)* (2011) bu tarz çalışmalardandır. Eser, bugün gerçekleşen olayların tarihî olayları ve onları yansıttığı varsayılan eserleri yorumlamamızda nasıl etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şiddet ve terörü anlatı boyutunda ele alan çalışmalardan bir diğeri Alexandra Homolar ve Pablo A. Rodríguez-Merino (2019) tarafından kaleme alınan, "Terörizmi Anlamak: Şiddet İçeren Olaylara Anlatısal Bir Yaklaşım (Making Sense of Terrorism: A Narrative Approach to The Study of Violent Events)" başlıklı makaledir. Bu çalışmada terör anlatılarının yapısal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Adam Hodges'ın (2007) Saddam Hüseyin ve Usame Bin Ladin örneğinde kaleme aldığı ve kimlik inşasında anlatıların önemini irdelediği çalışması; Robert Appelbaum'un (2015) "Shakespeare ve Terörizm" başlıklı makalesi de terör olgusunu anlatı çerçevesinde ele alan çalışmalardır. Uzun bir listeye dönüştürülebilecek bu minvaldeki çalışmaların hemen hepsinde terör olgusunun izleri edebi metinlerin sunduğu sonsuz anlam dünyası içerisinde aranmış ya da terörün kendisi söylem boyutunda ele alınarak tartışılmıştır. Bunların yanı sıra, "terör anlatıları" başlığı altında değerlendirilebilecek, terör örgütü olarak kabul edilen grupların anlatılarını tahlil eden çalışmalar da mevcuttur (bk. Casebeer, 2018; Copeland, 2019).

Roland Barthes'ın da işaret ettiği gibi, yazar ölmüştür ve metnin anlamı artık okurun egemenliği altındadır (Göksel, 2006, s. 11). Başka bir deyişle bir edebi metin sonsuz bir anlamlar dünyası sunmaktadır. Bir eseri sonsuzluğa taşıyan unsur, okuyucu sayısıyla doğru orantılıyken aynı zamanda yeni edinilen tecrübelerin eski eserlerin anlamları üzerinde etkili olmasıdır. Deneyimlenen gerçeklik, okuma biçimlerimizi sürekli olarak ve sonsuz bir şekilde şekillendirir. Bu nedenle, tarihi yeniden kurgulamak ve böylece yaşanan dünyadaki olguları daha anlamlı kılabilmek için yeni okuma biçimleri ortaya çıkar. Batılı sosyal bilimcilerin çalışma prensiplerini bu farklı okuma biçimleri üzerinde inşa ettiğini ifade etmekte tereddüt etmeyeceğim.

Terörün henüz bir kavram olarak var olmadığı dönemlerde olduğu bilinen anlatılarda terörizmin izlerini aramak anakronik bir okuma girişimi olarak kabul edilebilir. Terörün anlatılardaki izlerini arayan yukarıda bahsi geçen çalışmalarda da bu durum dile getirilmiştir. Ancak, terörün bir kavram olarak anlatılarda yer almaması, terörün bu anlatılarda izlerinin olmadığı anlamına gelmez. Nitekim 18. yüzyılda şiddetin bir türünü ifade etmek için ortaya çıkan terör teriminin kavramsallaştırılabilmesinin sebebi, şiddetin bu özel türü ile ilgili insanoğlunun geçmiş bir deneyiminin olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle anakronik görünen bu durum insanların, bilinen ve anlatılar içerisinde yer verilen şiddetin bu özel türünü teorik boyutta tartışılabilecek entelektüel seviyeye sonraki dönemlerde ulaştığını göstermektedir. Bir analogi ile bu durum biraz daha açık hâle getirilebilir: Başlangıçtan itibaren anlatıların hemen hepsinde kadın karakterler farklı özellikleriyle var olmuştur. Kadın karakterlerin anlatılar içerisindeki rolünü feminizm penceresinden okuyabilmek için feminizmin bir teorik yaklaşım olarak ortaya çıkması beklenmiştir. Daha önce Roland Barthes'a atfen ifade ettiğim gibi, bir metnin sonsuz anlamı vardır. Metne bu sonsuz anlam vasfının yüklenmesinde ise yeni deneyimlenen duyguların ve olguların bu metinlerin anlamını değiştirmesi etkilidir. Buradaki kasıt metnin değil, onunla muhatap olan insan zihninin değişmesidir. İnsan zihninin sonsuz

değişimine bağlı olarak metnin anlamı da sonsuz bir boyuta taşınmaktadır. Farazi olarak; uzak gelecekte küreselleşmenin hızını kesmemesi neticesinde insanların tek bir ulus fikri üzerine kurulu bir düzende yaşadığı bir zaman dilimi hayal edelim. Böylesi bir zaman diliminde gelişen toplumsal yapıyla ilişkili felsefi yaklaşımları ve yeni ortaya çıkan kavramları söz gelimi *Oğuz Kağan Destanı* ya da *Yaratılış Mitleri* üzerinden değerlendiren çalışmaların yapılacağını iddia etmekte bir sakınca görmemekteyim. Dolayısıyla, terörün kökenlerini geleneksel anlatılarda aramanın makul ve aynı zamanda da önemli bir girişim olduğunu düşünmekteyim.

Böylesi bir çalışmaya, tutarlı ve bu hâliyle kabul görebilecek tahliller ortaya koymak için, öncelikle terör ve onunla ilişkili kavramların anlam aralıklarını belirleyerek başlamak uygun olacaktır. Bunun yanı sıra, insanların bilinç dünyasında yer alan terör olgusunun sanatsal sunumlarını tahlil edebilmek için arketip ve tipleştirme-karakterleştirme kavramları etrafında tartışmalar yürüteceğim. Bu tartışmaları örnekler üzerinden olgunlaştırmak için, tarihin farklı dönemlerinde oluşturuldukları düşünülen destanlardan<sup>2</sup> faydalanarak belirli karakterler aracılığıyla sunulan terörün kurgusal temsil aşamalarını değerlendirmeyi hedeflemekteyim. Birden fazla destanda yer alan ortak yapıları belirlemek için yapısal bir bakış açısı takip ederek karakterlerin eylem şemalarını belirleyeceğim. İdeolojisi fark etmeksizin terörizmin iskelet bir yapısı olduğu ön kabulüyle bu iskelet yapının tespitinde destanların kullanılıp kullanılmayacağı hususunu tartışmaya açarak halk bilimi disiplini penceresinden değerlendirmeler yapacağım.

Amacım Türk destanları üzerinden bir terörizm okuması yapmak olduğu için, makalenin son bölümünde değindiğim anlatı ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi koşulsuz bir şekilde kabul ettiğimi en başta ifade etmeliyim. Ancak bu okumayı yapabilmek için sistematik bir inceleme modeli ortaya koymak zaruridir. Bu noktada, Türk destanlarında terör olgusunun yansımalarını doğru bir şekilde analiz edebilmek için üç temel parametrenin kullanılması gerektiğini düşünmekteyim. Bunlardan ilki, bir çıkış noktası olarak “tanımlama”dır. Terör olgusunun tanımlanması hususundaki tartışmalar, bu olgunun bir konu olarak anlatılarda nasıl yer aldığını tespit etmemizde önemli rol oynayacaktır. İlk parametreye bağlı bir şekilde ele alınması gereken ikinci husus ise “tema/ konu”dur. Bir anlatıda terörün temsil edildiği epizotlar yer alır. Bu epizotları farklı anlatıları karşılaştırarak tespit etmek mümkündür. Bu karşılaştırma ile farklı metinlerin ortak temalarını belirleyebiliriz. Bu ortaklık, terörün insan zihninde kolektif bir biçimde nasıl var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Son olarak “tipleştirme-karakterleştirme”, anlatılardaki terörizm sunumlarını tespit ve tahlil etmede kullanılmalıdır. Çünkü temaya bağlı olarak değişen karakterlerin eylemleri terörizmin eylemsel boyutunu ortaya koyacak ve arketipler olarak insan zihinde var olan ortak yapıları tespit etmemizi sağlayacaktır.

### **1. Tanım: Terör, Terörizm, Terörist ve İsyan**

Terörün ve terörizmin terim anlamı ile kullanıldığı bağlamlar arasında fark olması sebebiyle uluslararası ölçekte kabul gören bir terörizm tanımı yapılamamaktadır. İlki basitçe korku salmak manasına gelirken ikincisi, kullanan kişi ya da gruba bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle, başlangıçtan günümüze kadar sürekli bir şekilde siyasetin malzemesi olarak kullanılan bu terimin anlam aralığı hakkındaki görüşler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Batı'nın siyasi sözlüğüne Fransız devrimcilerin 1793-1794 yıllarındaki eylemlerine karşı olan iç düşmanlarının adı olarak giren ve hükümet baskısını, korku verici idamları ifade eden terim (Tilly, 2004, s. 8) bu hâliyle bir taraftan devletin halk üzerindeki haksız baskı ve eylemlerini ifade etmede kullanılırken (bk. Chomsky,

---

<sup>2</sup> Oğuz Kağan Destanı (Bang vd. 1936), Dede Korkut Kitabı (Ergin, 1997), Battal Gazi Destanı (Köksal, 2003), Maaday-Kara Destanı (Gürsoy Naskali, 1999).

2002; Brice, 2015, s. 15; Dişci, 2019, s. 181-182) diğer taraftan bir devlet karşısında konumlanan ve o devletin bütünlüğünü korku ile bozmayı amaçlayan marjinal grupların eylemler bütünü adlandırmada kullanılmıştır. Terimin geçirdiği bu kavramsal değişim, şüphesiz, siyasetin dil üzerindeki etkisini gösteren dikkat çekici bir örnektir.

Terörizmin siyasetle olan doğal bağı durağan bir tanımın ortaya konulmasının önüne geçmektedir. Konu hakkında çalışma yapanlar da bu kavramın tanımlanmasının zorluğu hususunda hemfikirdirler. Terörizmin tanımlanmasında araştırmacıları çıkmaza sokan temel nedenlerden bir diğeri ise tanımlamaların anakronik olacağı korkusudur (Brice, 2015, s. 7). Çünkü bugünün siyasi ve toplumsal atmosferinde yapılan bir tanım geçmişteki olayları doğru bir şekilde anlamada yanıltıcı olabilmektedir. Benzer şekilde, geçmişte yapılan tanımlamalar da günümüz koşullarıyla çelişebilmektedir. Bu nedenle, tarihin her döneminde geçerli olabilecek bir terörizm tanımı yapmak imkânsız olarak görülmektedir. Yine de araştırmacılar bazı genel geçer tanımlama girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu girişimler neticesinde *ihtilalci terör* (revolutional terror) ve *devlet terörü* (state terror) kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan ilki; şiddet ve korkuya yol açan, siyasal davranışı etkilemek için şekillendirilmiş “ekstra-normal” bir sembolik hareket; ikincisi ise, yönetim kademesinde bulunanların toplum üzerindeki korku ve yıldırıma yönelik sistemli davranışlarını ifade etmede kullanılmıştır (Brice, 2015, s. 15). Her iki tanımlamayı da göz önünde bulundurmak kaydıyla bu makaledeki tartışmaları ihtilalci terör kapsamında yürüteceğim. Çünkü makalenin örnekleme destanlar olduğu için, devlet terörü kavramı destanlar özelinde pek bir anlam ifade etmeyecektir.

Terörizm konusunda dünya ölçeğindeki en kapsamlı çalışmalardan biri Maryland Üniversitesi Terörizm ve Terörizme Müdahaleler Araştırmaları Ulusal Konsorsiyumu [National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START)] tarafından yürütülmektedir. Konsorsiyum bünyesinde kurulan “Global Terrorism Database (Küresel Terörizm Veritabanı) (GTD)” dünyada gerçekleşen tüm terör saldırılarını özgün bir fişleme yöntemi kullanarak kayıt altına almaktadır. GTD verilerinin yer aldığı kod kitabında terör saldırısı genel manada “*korku, zorlama yoluyla siyasi, ekonomik, dini veya sosyal bir hedefe ulaşmak için devlet dışı bir aktör tarafından tehdit veya fiili yasadışı güç ve şiddet kullanımı*” olarak tanımlanır (GTB, 2019). Bu hâliyle terör(izm) temelinde bir şiddeti barındırır; ancak şiddet terörizm değildir. Terörizm, şiddetin bir türüdür.

Şiddetin her türünün “terör” olarak adlandırılmasını siyasi bir eylem olarak kabul eden ve bunun büyük sorunlara yol açtığını ifade eden Alexandra Homolar ve Pablo A. Rodríguez-Merino; bir olayın terör eylemi olarak anlaşılmasının, ancak terörizmin belirteçleri (göstergeleri) açıkça kabul edildiğinde ve siyasi ajanlar tarafından terörizm anlatısının bir parçası olarak öne sürülen retorik iddialarda kullanıldığında ortaya çıktığını savunmaktadır (2019, s. 562). Homolar ve Merino’nun terör hakkındaki bu görüşleri, terörizmin tanımlanmasının aslında siyasi bir edim olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu siyasi edimin meşru boyuta taşınması için resmî kanalların bir “anlatı” ile bu işi gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu durum, terörün tanımlanmasında toplumsal bir mutabakatın gerekli olduğunu göstermektedir. Ancak bu tanım yine de objektif bir tanım olmayacaktır. Çünkü bir şiddet eylemi hakkında toplumsal mutabakatı sağlayan terör anlatılarını yaratanlar çoğunlukla siyasi şahsiyetler, televizyon kanalları ve gazetelerdir.

Öte yandan terör ve onun sistemli uygulaması terörizm de birbirinden farklı anlamlara sahiptir. Türkiye Barolar Birliği, 2006 yılında terör ve terörizm kavramları hakkında ortaya koyduğu kapsamlı çalışma neticesinde bir *Rapor* (2006) hazırlamıştır. Bu raporda terör ve terörizm şu şekilde birbirinden ayrılmıştır:

“Devlet terörü hariç tutulmak kaydıyla, günlük kullanımdaki anlamlarıyla terör ile terörizm kavramları arasındaki en önemli farklılık, terörün belirli bir irade gerektirmeden de ortaya çıkabilen, spontane, sistemsiz, örgüte gerek duymayan, çoğu kez de anlık veya kısa süreli bir şiddet olgusunu ifade etmesi, terörizmin ise terörün; sistematik, iradi, çoğu kez örgütlü ve uzun süreli kullanımını içeren bir kuralsız savaş ve propaganda tekniği, bir strateji olmasıdır.”(TBB Rapor, 2006, s. 4).

Ayrıca raporda, 1937 konvansiyon girişimi dışında terör-terörizm tanımlarına yer veren herhangi bir uluslararası sözleşmenin olmadığı da belirtilmiştir (2006, s. 16). Terörün sistemsiz ve münferit bir davranışlar bütününe ifade etmesi nedeniyle dikkatimizi onun sistemli uygulaması olan terörizm üzerinde yoğunlaştırmamız gerekmektedir. Çünkü amacımız, terör konusunda felsefi bir tartışma yürütmekten ziyade bu sistemli yapının destanlardaki tipik temsillerini belirlemektir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası ölçekte hemfikir olunamayan kavram terörden ziyade terörizmdir.

Terörizmin Antik Mezopotamya’daki izlerine odaklanan çalışmasında Lee L. Brice anakronik olmayan ve hem uzak geçmiş hem de tarihin diğer dönemlerinde gerçekleşen olayları göz önünde bulundurarak bir terörizm tanımlaması yapmıştır (2015, s. 13). Makalede bu tanımlamayı biraz değiştirerek şu şekilde kullanacağım: Terörizm, korku yaratan bir taktik ya da özel bir işin beklenen etkisini yansıtan bir doktrini ya da zorlayıcı şiddeti ifade eder. Özellikle sivilleri hedef alan, çatışılan tarafı yıldırma ve çeşitli psikolojik etkileri hedefleyen, yasal ve ahlaki sınırlamaları olmayan, kışkırtıcı ve doğrudan şiddet içeren eylemlerin bir uygulamasıdır. Bu uygulama çabasının psikolojik kaynağı ise “isyan”dır.

Terörizmi ortaya çıkaran isyan olgusu da tıpkı terör kavramı gibi kullanıldığı bağlama göre değişen bir anlam aralığına sahip olduğu için farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaların müşterek olduğu esaslar ise şöyledir; “*Kurulu bir hükümeti ya da otoriteyi çökerterek ve askeri güçle devirme ya da tasfiye etmeye yönelik bir ayaklanma ya da başkaldırı hareketi.*” (Brice, 2015, s. 12) Terörizm ve isyan terimlerinin bu tanımları, onları sergileyen karakterlerin destanlardaki tipik temsilcilerini tespit etmede oldukça belirleyicidir. Ancak bu çalışmanın odak noktası kavramların tanımından ziyade “eyleyenler”i olduğu için bu tanımlamaların dâhilinde kalacak eylemleri belirlememiz gerekmektedir. Bu eylemler de tıpkı tanımlarda olduğu gibi, anakronizmden uzak bir şekilde belirlenmelidir. Bunun için de öncelikle anlatılardaki terörizmin iskelet yapısını ortaya koymak gerekmektedir. İskelet yapı ile kasıt, farklı destan metinlerde aynı şemayla sunulan terör konusu/ temasıdır. Teröre ilişkin kavramların tanımlanması hususunda yukarıda yürütülen tartışmalar “korku”, “şiddet”, “kaos”, “insanlara zarar verme” ve “marjinal grup” gibi anahtar kelimelerin altını çizmektedir. Tanımlardaki bu ortaklıktan teröre ilişkin tema-konuları tespit ederken yararlanacağım.

## **2. Tema-Konu ve Yapı-İskelet Yapı**

Destanlar gibi belirli bir gelenek içerisinde şekillenen anlatılar, sembolik bir anlatım ve metaforlardan faydalanarak “gerçekliği” eğip bükme girişimindedir. Buradaki eğip bükme, anlatıyı gerçeklikten uzaklaştırma manasında düşünülmemelidir. Anlatının sanatsallığının bağlı olduğu bu estetik kaygı anlatıyı edebi olmayan diğer metinlerden ayırır. Ayrıca, olayların aktarımı noktasında destanlar alternatif ve simgesel olarak nitelendirilebilecek bir gerçeklik de sunar. Tarihi hadiselerin aktarılmasında olayları devlet penceresinden değerlendiren tarihi kayıtlar ile aynı hadiseleri aktaran edebi sunumlar arasındaki farklılık da bundan kaynaklanır. Bu durumla ilgili en tipik örnek, tarihi kayıtlarda yer alan eşkiya Köroğlu ve bir destan kahramanı olan Köroğlu’dur (bk. Ekici, 2001). Tüm bunların ötesinde edebiyatın ya da daha özeldede sözlü edebiyatın gerçekliği yansıtmaya gibi bir kaygısı yoktur; ancak sözlü edebiyat ürünleri çoğunlukla

anonim olma özelliklerinden dolayı toplumsal mutabakat metinleri olarak kabul edilir. Bu nedenle, her ne kadar anlatıların gerçekliği yansıtma iddiası olmasa da onların belirli olayların ya da olguların insanların zihnindeki ortak kanısı olduğu yadsınamaz.

Amerikalı subay ve bilim insanı William D. Casebeer (2008), El Kaide ve diğer terörist oluşumların örgüt işleyişini ve temel motivasyonu daha iyi analiz edebilmek için kaleme aldığı makalesinde hikâyeler ile insan psikolojisi arasında bir ilişki kurar. Bu ilişkiye göre, bir grubun insanların zihninde terörist olarak yaftalamasında oldukça basit temalar söz konusudur. Anlatıların sıklıkla metafor ve analogiler barındırdığını, metaforların ise bizim dünyaya karşı çoğu temel tavrımızı etkilediğini ifade eden Casebeer şöyle bir örnek verir: İslami köktenciliği bir hastalık olarak varsayalım. Bu varsayım üzerinden kökten İslamcılık hakkındaki temel bir anlatı şu şekilde ortaya çıkabilir: *“Biz, dünya toplumlarının insan haklarına saygı duymasını isteriz. Köktenci Müslümanlar bazı temel haklara saygı duymazlar. Onların bu saygısız eylemlerini önlemek için şimdi harekete geçebiliriz. Bu anlatı, köktenciliğe karşı sergilenecek bir reaksiyonun yapılmasını ima eder.”* (2008: s. 656) Bu anlatı şablonunun en basit yapısal haritası biz folkloristlerin oldukça aşina olduğu şu şemaya sahiptir:

Kozmos= insan haklarına saygı duyulan bir yaşam

Kaos= insan haklarına saygı duymayan eylemlerin sergilenmesi

Çözüm= insan haklarına saygı duymayanlarla mücadele etme/ savaş

Sonuç= düzen

Zıtlık temelinde oluşturulan bu oldukça küçük anlatı şeması, terör anlatılarının iskelet yapısını özetler mahiyettedir. Makalenin kapsamında yer almadığı için, bu temel yapının Hollywood yapımı terör konulu filmlerin kurgularının da temelini oluşturduğunu ifade etmekle yetinerek değerlendirmeme devam edeceğim.

Bilindiği üzere Propp ve Levi-Strauss gibi yapısalcılar geleneksel anlatılardaki zıtlıkların anlatıların temelini oluşturduğunu ifade eder. Axel Olrik de bu zıtlığa halk anlatılarının epik kuralları arasında yer verir (Olrik, 1994, s. 4-5). Bu zıtlık temelinde oluşturulan anlatıların konuları ise anlatıcının yaratıcı gücü ve anlatı türünün özelliğine bağlı olarak çeşitlenir. Aslında zamandan muaf bir şekilde genel manada tüm kurgusal metinlerin temel mantığı da bu şekilde işler. Mitlerden diğer geleneksel anlatılara ve en nihayetinde günümüz sinema filmlerinin kurgularına kadar takip edilen anlatı mantığı temelde böyledir. Bu temel ve oldukça basit yapı ise kaynağını insan zihninden alır. Hikâyeler, insanlar tarafından yaratıldığı için yaratıcısının zihin dünyasını yansıtır. Bu durum, dairesel bir hareketle tersine de döner. Yani, ortaya çıkan anlatılar da yeniden insan zihninin şekillenmesinde etkili olur. Casebeer bu dairesel işleyişi şu şekilde ifade eder:

“Metafor ve analogilerin belirli bir kalıp hâlinde sunulması, insan bilincinde güçlü bir kavrayışı ortaya çıkarır. Anlatılar, dünya hakkındaki düşüncelerimizi ve düşünme kabiliyetimizi ciddi şekilde değiştirebilir ve yeniden yapılandırabilir. Mark Turner’ın ifade ettiği gibi; hikâyeye, zihin temel işleyiş şeklidir. Deneyimlerimizin çoğu, bilgimiz ve düşünme biçimimiz, hikâyeler olarak organize edilir.” (2008: s. 657).

Genel manada insan zihninin -ikili- zıtlık temelinde çalıştığını göz önünde bulundurduğumuzda anlatıların da zıtlıklar temelinde şekillenmesi daha anlaşılabilir bir hâle gelecektir. Bu temel kanunun bir yansıması olarak terörle ilgili tema da zorunlu olarak bu yapı ile sunulur. Buradan hareketle terör temasının yer aldığı epizotları belirleyebilir ve böylece destanlarındaki terörizm sunumunu tahlil edebiliriz.

*Gizli Dede Korkut* adlı kitabında Kemal Abdulla (2019), Dede Korkut Kitabı'nın kronolojik serüvenini ortaya koymaya çalışırken anlatı katmanlarını belirlemek için karşılaştırmalı yöntemden faydalanarak "ortak derin yapı"yı belirlemeye çalışır. Böylece, tıpkı bir jeoloğun yerkürenin katmanlarını belirleme girişimi gibi, Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların katmanlarını belirlemeyi vadeder. Abdulla'nın ortaya koyduğu inceleme modeline benzer şekilde, terör içerikli epizotları tespit etmek için örneklemimizdeki destanların terörle ilgili epizotlarını karşılaştırarak bir "motif" belirlemesi yapmak mümkündür.

Oğuz Kağan Destanı'nın en bilinen epizotlarından biri olan "Kahramanın ad alması" kısmında Oğuz'un gergedan benzeri bir yaratıkla mücadelesi anlatılır. Anlatıya göre; huzur içerisinde yaşayan Oğuz iline musallat olan tek boynuzlu bir yaratık (gergedan) insanlara zarar verir ve korku salar. Aniden ortaya çıkan bu gergedanın geldiği yer ve tür özellikleri bilinmez. O, sadece insanları yok etme hevesindedir. Oğuz, gergedanı avlamak için silahlanır. Önce bir geyik yakalar ve onu ormana bırakır. Gergedan geyiği yer. Oğuz, daha sonra bir ayı yakalar ve onu ormana bırakır. Gergedan ayıyı da yer. Bu yolla, yaratığın çevikliği ve gücü hakkında bilgi edinen Oğuz bu kez hayvanları bıraktığı yerde kendisi durur. Gergedan onu yemek için gelir; fakat Oğuz onu kargısıyla öldürür ve yaratığın başını keser (Bang vd. 1936). Bu mücadelenin yapısal şeması şu şekildedir:

Kozmos= insan hayatının korunduğu bir düzen

Kaos= insanları yiyen bir canavarın ortaya çıkışı

Çözüm= insan hayatını korumak için girişilen mücadele/ savaş

Sonuç= düzen

Kaos-kozmos zıtlığı temelinde şekillenen bu epizotun yapısal şeması yaratılış mitlerinden diğer destanlara kadar pek çok anlatıda bulunur. Burada akıllara şöyle bir soru gelebilir; "Hemen her anlatıda böylesi bir zıtlık ve mücadele varsa terörle ilgili tema nasıl belirlenebilir?" Oldukça makul olan bu soruya cevap verebilmek için daha önce de ifade ettiğim gibi, sistematik bir inceleme takip etmeliyiz. Elbette her anlatı zıtlık/ çatışma temelinde şekillenir ve zıtlığın bir iyi bir de kötü tarafı mevcuttur. Ancak, zıtlığın kötü tarafını temsil eden karakterin eylemlerinin niteliği destanlarda terörizmin izlerini ararken belirleyici olacaktır. Zira inceleme modelimizde "tanımlama" parametresinin zorunluluğunu bu nedenle ifade ettim. Dolayısıyla, terörizmi tanımlarken kullanılan anahtar kelimeler terörle ilgili temayı belirlemede kullanılmalıdır.

Terörizm tanımlarında ortak olarak kullanılan anahtar kelimeler "korku", "şiddet", "kaos", "insanlara zarar verme" ve "marjinal"dir. Oğuz ile gergedanın mücadelesi bu anahtar kelimelerin tam manasıyla estetik bir sunumdur. Aslında anlatıcı, içerisinde korku ve şiddetin yer aldığı bir terör tanımı yapar. Ancak bunu teknik bir tanımlama olarak değil, estetik bir sunum olarak ortaya koyar. Nitekim destan tek başına ideolojik ya da felsefi bir söylem değildir; ideoloji ve felsefeyi içeren estetik bir söylemdir. Bu nedenle anlatıcı, ideolojisini ve diğer düşüncelerini estetik bir şekilde, soyutlama yoluyla sunar. Oğuz Kağan Destanı'nın anlatıcısı da içerisinde şiddet ve korkunun yer aldığı bir terör tanımı yapar aslında; ancak bunu bir siyasetçi, bilim insanı ya da filozof gibi yapmaz.

Destanın anlatıcısı bir olguyu tanımlarken simgelerden ve metaforlardan da faydalanır. Böylece, teknik söylemlerin kelimelerin birinci anlamlarını kullanarak düzenli bir cümle yapısıyla sunduğu tanımlardan farklı olarak anlatıcı simge ve metaforlardan faydalanarak anlatmak istediğini insan zihninde canlandırır. Oğuz Kağan Destanı'nın anlatıcısı da bu epizotun sahip olduğu terör temasını sanatsal ifadelerle insan zihninde canlandırır. Anlatıcı, tıpkı terörizmi maruz kalanın penceresinden tanımlama girişiminde olan çağımız akademisyenleri, siyasetçileri ya da gazetecileri gibi, Oğuz halkının



penceresinden olaylara bakarak tanımlar. Anlatıcıya göre yaratık birden ortaya çıkmıştır. O bu dünyaya, bu düzene ait değildir. Tek boynuzludur, yani nakıstır. Yaratılışında bir eksiklik, bir tamamlanmamışlık vardır. Bozulmuş bir bedeni ve seçici olmayan bir midesi vardır. Önüne çıkan her şeyi yer. Düşünmez, empati kurmaz, sorgulamaz; sadece yer, yok eder. Bu hâliyle, mevcut düşmanlardan farklıdır; marjinaldir, belirsizdir. Belirsiz olduğu için “şiddet”in en ilkelini sergiler ve “korku” salar. Bu nedenle, kahraman onunla iletişim kurmak zorunda değildir; çünkü o iletişime açık değildir. Oğuz, diğer düşmanlarına yaptığı gibi onu öldürmekle yetinmez; çünkü o alelade bir kötücül karakter değildir. Öldürdükten sonra onun başını keser; çünkü o tam manasıyla yok olmalıdır. Aynı zamanda ibret de alınmalıdır. O, meşru savaş alanında mücadele edilen düşmandan farklıdır, bu nedenle onun cezası da farklı olmalıdır.

Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan bu epizot sadece bu destana has, orijinal ve tek bir kurgu olsaydı kümülatif yargı içeren yukarıdaki değerlendirmeleri yapmak oldukça subjektif bir eylem olarak kabul edilebilirdi. Ancak bu yapısal şema ve tema diğer destanlarda da oldukça benzer bir şekilde takip edilmektedir.<sup>3</sup> Her bir örneği ayrı ayrı tahlil etmek yerine en tipik ve yaygın olarak bilinen anlatıları terörizm penceresinden okumanın daha derin tahliller yapmayı kolaylaştıracağı düşüncesiyle bir diğer önemli örneğe geçmek istiyorum.

Dede Korkut Kitabı’ndaki Tepegöz anlatısı pek çok farklı kültürün sözlü geleneğinde var olan kötücül tek gözlü bir yaratıkla girişilen mücadele üzerine inşa edilmiştir (bk. Gökyay, 1973, s. 531-543). Anlatıda; Oğuz halkı göç etmek için yola çıkar. Hayvanların başında ve kervanın en önünde Konur Koca Sarı Çoban adında bir çoban vardır. Kervan, Uzun Pınar adındaki akarsuyun yanına gelir. Bu suyun etrafında su perileri yaşar. Çoban, uçan bu su perilerini görünce onlardan birinin üzerine kepeneğini atar ve bir peri kızını yakalar. Çoban, peri kızına tecavüz eder. Peri kızı, sonrasında, uçup giderken çobana; “bir yıl sonra buraya gel ve emanetini al!” der. Bir yıl sonra oraya giden çobanın karşısına çıkan peri kızı ona emanetini verir. Kıpır kıpır bir yığınak hâlinde görünen bu emaneti çoban ve diğer insanlar korkuyla teperler. Ancak, bu nesne tepildikçe büyür. Daha sonra Oğuz Beyi Aruz Koca, bu nesnenin tek gözlü bir çocuk olduğunu görür ve onu alır, oğlu Basat’la birlikte büyütme ister. Tepegöz, kendisini beslemek için çağırılan dadıların önce sütünü, sonra kanını emmek suretiyle ölümüne sebep olur. Biraz büyüyünce de arkadaşlarının kulaklarını, burunlarını yemeye başlar. Aruz Koca, Tepegöz’ü döver, söver; netice alamayınca da evinden kovar. Yalnız kalan Tepegöz’ün peri olan annesi gelip oğlunun parmağına bir yüzük takar. Bu yüzük onu oktan ve kılıçtan korumak içindir. Tepegöz dağa çıkar, yol kesmeye, adam öldürmeye, haramilik etmeye başlar. Öldürmek için atılan oklar ona batmaz, vurulan kılıçlar onu kesmez. Tepegöz artık adam yemeye başlar. Oğuz’dan da birçok kişiyi yer. Bunun üzerine Dede Korkut, Tepegöz’le görüşür. Günlük olarak Oğuz yurdundan iki adam ve beş yüz koyuna anlaşırlar; yemeğini pişirmesi için ona iki de aşçı verirler. Oğuz ilinde bunlar olurken Tepegöz’ün ana-baba ayrı kardeşi Basat savaştadır,

<sup>3</sup> Söz konusu temaya sahip pek çok destan metni bulunmaktadır. Bunlardan birkaçının şeması şöyledir: Maaday-Kara Destanı’ndaki kahraman Mergen ile Erlik Bey arasındaki mücadelenin yapısal şeması şu şekildedir:

Kozmos= insan haklarına saygı duyulan bir yaşam

Kaos= insan haklarına saygı duymayan eylemlerin sergilenmesi/ zulmetme

Çözüm= insan haklarına saygı duymayanlarla mücadele etme/ savaş

Sonuç= düzen

Battal Gazi Destanı’nda kahraman Battal pek çok düşmanla mücadele eder. Bunlardan Guzende Cadı, Rad Cadı ve Hilal karakterleriyle yaptığı mücadelenin yapısal şeması şu şekildedir:

Kozmos= insan hayatının korunduğu bir düzen

Kaos= insanları kaçıran ve düzeni bozan bir varlığın ortaya çıkışı

Çözüm= insan hayatını korumak için girişilen mücadele/ savaş

Sonuç= düzen

olan bitenden haberdar değildir. Basat, döndüğünde Oğuz iline musallat olan bu yaratığı öldürmek ister ve Tepegöz'ün mekânına gider. Ona ok atar, kılıç sallar. Ancak bunlar Tepegöz'e işlemez. Tepegöz'ün aşçısı olan iki kişiden onu nasıl öldürebileceğini sorar. Onlar da gözünden başka bir yerine ok ya da kılıç işlemediğini söyler. Basat, mızrağını Tepegöz'ün gözüne sokar ve mücadele sonucunda onu öldürür sonrasında da onun başını keser (Ergin, 1997; Aslan, 2018).

Anlatının geneline yayılmış olan zıtlığı ve mücadeleyi yapısal birimlerine ayırdığımızda şöyle bir şemayla karşılaşırız:

Kozmos= insan hayatının korunduğu bir düzen

Kaos= yasak bir ilişki neticesinde insanları yiyen bir canavarın ortaya çıkışı

Çözüm= insan hayatını korumak için girişilen mücadele/ savaş

Sonuç= düzen

Oğuz Kağan Destanı'nda sadece bir epizotta yer alan korku ve şiddet içerikli tema, Dede Korkut Kitabı'ndaki bir anlatının ana temasıdır. Bu duruma sözlü gelenekte sıkça rastlanır; bir anlatı içerisindeki bir motif, başka bir anlatının tamamında işlenebilir. Bu hâliyle Tepegöz anlatısında daha ayrıntılı bir terör ve terörizm tanımı yapıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Anlatı, bir yasağın ihlali ile başlar. Kutsal ya da olağanüstü bir varlığa tecavüz etmek yasaktır. Nitekim anlatıcı da anlatı içerisinde bu durumu ifade eder: Çobanın "sarı" olarak nitelenmesi, olumsuz göstergelere matuf olan bir rengin tercih edilmesi onun olumsuz bir karakter olmasını salık verir. Yasak ilişki neticesinde belirsiz bir yaratık meydana gelir. Kendi içerisinde bir bütünlük barındıran bu yaratık, aslında nakıstır; tek gözlüdür. İnsana benzer ama tek gözlü olması ve tepildikçe büyümesi onu belirsiz bir varlık hâline getirir. Bu yaratık büyüyünce bir deve dönüşür. Daha sonra insanları yemeye başlar. Oğuz iline korku salar. Şiddet, onun en bilindik karakteristik özelliğidir. Anlatıcı Tepegöz'ü tasarlarken, tıpkı Oğuz Kağan Destanı'nın anlatıcısı gibi, simge ve metaforlardan faydalanarak belirsizlik, kaos, korku ve şiddeti hissettirmeye çalışır. Yasak bir ilişkinin meyvesi olması nedeniyle meydana gelen kaotik bir yaratık, bozulmuş ve nakıs bir beden gibi özellikleri onu "normal" insanlardan ayırır, marjinalleştirir. İnsanları yemesi onu şiddet ve korkunun en tipik temsilcisi hâline getirir.

Daha önce de ifade ettiğim gibi, Oğuz Kağan Destanı ve Tepegöz anlatısındaki bu yapısal şema kahraman ile herhangi bir olumsuz karakter arasındaki ilişkinin en basit kalıbıdır. Yani sadece terörist tip değil, diğer tüm olumsuz karakterlerle yapılan mücadele bu şekilde gerçekleşir. Ancak her ne kadar yapıları aynı olsa da tema bakımından değerlendirildiklerinde terörizme dair bazı önemli izlere rastlanır. İlk olarak olumsuz karakterlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin doğrudan kahramana karşı sergilenmediğini görmekteyiz. Kahramanın içine doğduğu toplumu tehdit eden bir varlıkla girişilen mücadele, söz konusu epizotlardaki ortak temadır. Yani, başlangıçta belirlediğim üçlü parametrenin ilk adımı olan terör tanımı ile paralel bir tema sunumu söz konusudur. Bu paralellik kapsamında ikinci olarak bu eylemler neticesinde toplumsal düzen bozulmakta ve kaos baş göstermektedir. Tanımda da belirtildiği üzere, terörün ana amacı hasıl olmaktadır. Üçüncü olarak, kahramanın müdahalesi olmaksızın toplum bir çözülme ve yok olma noktasına varacaktır. Anlatı dünyasındaki kahramanın gerçek hayattaki karşılığı devlet erkidir. Terörle ve onun temsilcisiyle girişilen mücadelenin yan karakterler aracılığıyla değil, doğrudan kahramanla gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca söz konusu anlatılar, terör ve terörizmin tanımlarında da olduğu gibi "korku salma" ana temasına sahiptir. Bu değerlendirmeleri, söz konusu destanlardaki karakterleri ayrıntılı olarak tahlil ederek desteklemek uygun olacaktır.

### 3. Karakterizasyon: Kaos Getirenler

Bir terim olarak terör 18. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır ve terimin Türkçede kullanılmaya başlanması daha sonraki dönemlerde olmuştur. Bu nedenle, incelemeye dâhil edilen destanlarda terör ve terörist gibi terimlerle karşılaşmak mümkün değildir. Ancak yine de genel kabul gören terörist eylemleri belirleyerek bu eylemlerin icracılarını terörist tip olarak ortaya koymak mümkündür. Bunun için öncelikle anlatılarda sunulan terörist imgesinin belirlenmesi gerekmektedir. Arketipler bu belirleme işleminde yol gösterici olacaktır. Çünkü arketipler, kolektif olarak insanoğlunun zihninde var olan mutlak değerlerdir ve insanın ihtiyaç duyduğu ya da sahip olduğu olumlu-olumsuz tüm özelliklerin psikolojik kaynaklarıdır:

“Jung’a göre, insanlık tarihi boyunca tüm dünyada farklı formlarda görünebilen arketipler ancak bir deneyimle harekete geçirildiklerinde, yani tetiklendiklerinde, içlerinde buldukları kültür ya da başka diğer faktörlerden etkilenecek büründükleri elbiseyle görünüşe çıkarlar. Tetiklenmeyen, harekete geçmeyen bir arketip algılanamaz. Her arketip aslında psişik bir niteliğin temsilcisidir ve arketiplerin harekete geçmesi demek, bilinçdışında potansiyel olarak bulunan psişik niteliklerin (irade, cesaret, üretkenlik) aktive olması demektir.” (Ersoy, 2015).

Mitler, destanlar ve diğer sanatsal ürünler arketiplerin yansıtıldığı/ açığa çıkarıldığı alanlar olarak kabul edilir. Bu nedenle, terörün destanlardaki yansımalarını belirlemek için arketip kavramı etrafında yapılan değerlendirmelere ihtiyaç duyarız. Terörün temelde anlam aralığı korku ile ilişkili olduğu için, destanlarda korkuya dair anlatı unsurlarını belirleyerek işe başlamak gerekir. Bu anlatı unsurlarına arketipik korkunun temsilcileri diyebiliriz.

Korku arketipi ya da arketipik korkunun temsilcileri geleneksel anlatılarda çeşitli görünümlere sahip olur; ancak sahip olduğu değerler ve sergiledikleri eylemler genel olarak aynıdır. Başka bir ifadeyle aynı ihtiyaca istinaden yaratılan karakterlerin anlatıdaki işlevleri sabit kalırken temsilleri değişebilir. Örneğin; Oğuz Kağan Destanı’ndaki gergedan, Dede Korkut Kitabı’ndaki Tepegöz, Battal Gazi Destanı’ndaki bazı cadılar, Maaday-Kara Destanı’ndaki Erlik temsil açısından farklıyken anlatıların yapısında sahip olduğu işlevler aynıdır. Dolayısıyla destanlarda terörizmin izlerini ararken karakterlerin sunumlarından ziyade üstlendikleri işlevleri belirlemek gerekmektedir. Böylece Türk destanlarındaki “terörist tip”in özelliklerini belirleyerek tartışmaya açabiliriz. Terörist tipin tespit edilebilmesi için bir çıkış noktası olarak terörizme günümüzde yüklenen anlamları da içine alan daha önce belirttiğimiz tanımda yer alan eylem aralıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu eylemleri, incelemeye dâhil edilen destanlardan hareketle şu şekilde belirlemek mümkündür:

1. *Köksüzlük-kökendeki belirsizlik ya da yasak ilişki*: Aslında her terörist grubun bir köken anlatısı vardır.<sup>4</sup> Nitekim grup, bu anlatılar etrafında birleşerek ortak hareket eder (bk. Casebeer, 2008). Ancak, grupla mücadele eden taraf bu anlatıyı bilmez. Benzer şekilde grup da saldırdığı tarafın hikâyesini bilmez. Bilmemek belki güçlü bir iddia olabilir; bu nedenle “bilmemeyi tercih eder” demek daha doğru olacaktır. Çünkü bir saldırının gerçekleşmesi için karşı tarafla empati kurulmaması ötekileştirmenin birincil şartlarından biridir. Bu genel tabloya istinaden, destanlarda sunulan terörist tiplerin kökeni hakkında bilgi verilmez. Onlar köksüz ve belirsizdir. Bu durumun bir yansıması olarak

<sup>4</sup> Bu anlatının yapısı ise şöyledir: “(El Kaide özelinde bunu şu şekilde şemalandırabiliriz): 1. kahramansı yolculuk ve mitik bir figür, 2. destansı bir mücadele olarak sunulan tarihi akış, 3. yenilenme (düzeni değiştirme) için verilen amir/telkin, 4. mistik edebiyat formunda sunulan, empoze edilen meydana çıkarılan tarih.” (Casebeer, 2008, s. 661).

destanlarda sunulan terörist tip genellikle; tasdiklenmeyen bir ilişki neticesinde doğar ya da onun ailesi, kökeni bilinmez.

Destanlarda terörist tipi temsil eden karakterin ailesi hakkında çok fazla bilgi verilmez. Böylece dinleyici, karaktere sempati duyamaz; çünkü sempatinin ortaya çıkması için muhatabın az da olsa bilinmesi/ tanınması gerekir. Toplum tarafından tasdik edilmeyen bir ilişkinin meyvesi olan karakterler de bir “yasak”ın ihlali neticesinde ortaya çıktıkları için “antipatik” bir sunumla anlatıya dâhil olur. Kökendeki bu belirsizlik kötülüğün kaynağının belirsiz olmasını beraberinde getirir. Bu nedenle, kahramanın bu belirsiz kötülükle her türlü mücadele biçimi meşru bir zemine taşınır.

Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz ilinde kargaşaya sebebiyet veren bir yaratık (gergedan) insanlara zarar vermekte ve korku salmaktadır. Destanda gergedanın nereden geldiği, nasıl ortaya çıktığı ve insanlara neden zarar verdiği hakkında bir bilgi yer almaz. Anlatıya kötücül bir karakter olarak dâhil olan bu yaratığın kökeni bilinmez. Destanda yer alan diğer olumsuz karakterler hakkında ayrıntılı bilgi verilmese de söz gelimi; Urum Kağan, Altun Kağan gibi düşmanların bir ülkenin yöneticisi olduğu özellikle belirtilir. Bunun yanı sıra terörist tipin temsilcisi olarak gergedanın seçilmesinin arkasında bu hayvanın fiziki özellikleri de etkilidir. Tek boynuzlu olma, tek gözlü olma, tek dişli olma bir nakışlığı, tamamlanmamışlığı, garipliği yani ötekileştirmede kullanılabilecek her türlü argümanı bünyesinde barındıran bir epitetir. Dolayısıyla, alışlagelmiş fiziki görünümüne sahip olmama bu tipin bir diğer özelliğidir.

Gergedan’ın destanda sahip olduğu rol, Oğuznamecilik geleneği içerisinde teşekkül eden bir diğer destan olan Dede Korkut Kitabı içerisindeki anlatılardan Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy’da Tepegöz ile karşımıza çıkar. Tepegöz, toplum tarafından onaylanmayan bir ilişki neticesinde dünyaya gelir. Oğuz ilindeki Sarı Çoban, bir peri kızına tecavüz eder ve bu ilişki neticesinde yine fiziki açıdan aykırı bir yaratık dünyaya gelir. Tepegöz, büyüdükçe kendisinin diğerlerinden farklı olduğunu anlar ve doğası gereği Oğuz ilindeki insanları yemeye başlar. Tepegöz’ün fiziki görünümü ve cezalandırılma biçimi Oğuz Kağan destanındaki gergedana benzerdir. Tepegöz de gergedan gibi köken itibariyle belirsizdir; yasak bir ilişki neticesinde doğmuştur. Bir insanın bir periye tecavüz etmesi sonucu meydana gelmesi daha ilk başta Tepegöz’ün kötücül eylemler icra etmesinin işaretlerini vermektedir. Bunun yanı sıra Basat, tıpkı Oğuz gibi onu öldürmek için akla dayalı yöntemler arar ve onun zayıf noktasını bulur. Zayıf noktasına saldırarak Tepegöz’ü alt eden Basat, yine tıpkı Oğuz gibi hasmının başını keser.

*2. Korku salmak:* Terörist bir eylemin “başarılı” olmasının ölçütü ses getirmesi, büyük bir korku salması ile doğru orantılıdır. Bu nedenle, terörist eylemlerin kanlı, aşırı şiddet içeren ve toplumda genel bir korkuya sebep olan eylemler olması söz konusudur. Ayrıca genellikle yönetici zümreden ziyade halka karşı gerçekleştirilerek eylemin ses getirmesi planlanır. Yalnızca 2019 yılında gerçekleştirilen terör saldırıları neticesinde ölen insanların sayısına bakmak bu görüşü destekleyecektir (Statista, 2021).

Destanlarda da bu duruma benzer şekilde terörist tip büyük çoğunlukla, halka (çoğunlukla yöneticiye değil) zarar verir. Bu tipi temsil eden karakterlerin temel motivasyonu, diğer pek çok olumsuz karakterden farklı olarak doğrudan kahramana değil halka zarar vermektir. Halk kendini savunmadığı için mazlum, bu tipi temsil eden karakterler ise zalim olarak nitelendirilir. Halka verilen zarar genellikle münferit olmaz. Bunun yerine toplu bir zarar verme eylemi söz konusudur. Bu nedenle, gerçekleştirilen eylem korku salma motivasyonuna sahiptir.

Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan Gergedan, mevcut düzeni korku ve şiddetle bozma girişiminde olan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Anlatıda Gergedan, Oğuz ilindeki insanları yemekte, onlara korku salmaktadır. Oğuz ilinde korku salan Gergedan ortadan

kaldırılmadığında ise Oğuz ili kalmayacak, yani Oğuz'un inşa etmeye çalıştığı düzen daha ilk başta bozulacaktır. Bu nedenle, Oğuz bu düzen bozan varlığı ortadan kaldırır ve böylece Kağan unvanına sahip olur.

Benzer şekilde Tepegöz de Oğuz ilinde yaşayan insanlara zarar verir. Onları bir nevi haraca bağlar. Haracın metası ise insan bedenidir. Bu nedenle baş edilemeyen bir yaratığın korku salması söz konusudur. Bu yaratığın korku salmasındaki tek sebep insanları yemesi değildir. Aynı zamanda, belirsiz ya da kaotik bir yaratık olduğu için insanlar onunla mücadele etme yollarına vakıf değildir. Nitekim korkunun en temel sebeplerinden biri de belirsizliktir.

3. *Ülküsüzlük/ideal yoksunluğu*: Ülkü kavramı, en basit şekilde, varılmak istenen ve bunun için uğraş verilen yüce amaç manasına gelir. Terör örgütlerinin hemen her birinin de bir amacı vardır ve bunu yazılı ve sözlü beyanlarla yinelerler (bk. Volkan, 2000). Ülkü, hedef ya da ütopyaya sahip olmak kabul edilebilir; ancak bu amaca ulaşmak için sergilenen eylemlerin genel etik değerlerle çelişmesi terörizmi ortaya çıkarır. Egemen, resmî bir devlete karşı gerçekleştirilen terör eylemleri bu nedenle mazur görülmez.

Destanlarda da bu tipi temsil eden olumsuz karakterlerin, genellikle, kötülük amaçları belli değildir. Anlatma içerisinde bu tipin sergilediği eylemler onun doğasının bir gerekliliği olarak yansıtılır. Terörist tipin temsilcileri, aniden ortaya çıkar ve temel amaçları anlatı içerisinde sunulmaz. Eylemleri her ne kadar amaçsız gibi sunulsa da aslında bu tipin temsilcisi karakterlerin temel gayesi kendi varlığını devam ettirebilmektir. Ancak bu temel güdü, ideolojiden yoksundur ya da bu şekilde sunulur.

Terörist tipin amaçsızlığı ya da anlatıda terörist tipin herhangi bir amaca sahip olmayan kötücül bir varlık olarak sunulması Harold Scheub'un dikkatini de çekmiştir. Scheub her ne kadar terörist tip üzerinde bir inceleme yapmasa da onun anlatılardaki kötücül unsurların ülküsüzlüğü hakkındaki görüşleri ortaya koyduğum değerlendirmeyi destekler mahiyettedir:

"Profan (dinsiz) ya da dünyevi hilekar, tıpkı ilahi hilekar gibi müstehecen, saldırgan, bencil ve ahlaksızdır. Yani, insanların en iğrencine oldukça yakındır. O, tanrılarla kurulan yüce/ilahi bağdan yoksundur ki bu dünyevi hilekarı ilahi hilekardan ayıran şeydir" (...) Bir kaos unsuru olan hilekar, düzeni bozar; bir düzen kurduğunda, bu onun geçici isteği ya da dürtüsü içindir, bunu kendisi için yapar." (Scheub, 2012, s. 6)

İnsanlara zarar vermek, gergedan ve Tepegöz'ün doğası gereği sergilediği bir eylemdir. Her iki yaratık da bu eylemleriyle kendi varlığını devam ettirmek ister, bunun dışında başka motivasyonları yoktur.

Anlatı dünyasında olumsuz karakterlerin sergiledikleri eylemlerin arka planına yer verilmez; çünkü anlatıcı tarafsız değildir. Bu nedenle, anlatıcı kahramanı tasarlarken onu bir idealin kusursuz temsilcisi olarak yaratırken onun karşısında yer alan karakterleri bunun tam zıddı şekilde tasarlar. Bu durum geleneksel anlatıların şahıs kadrolarının "tiplerden" (düz karakter) müteşekkil olmasının da bir sonucudur. Tipler ya da düz karakterler iki boyutlu karakterlerdir. Onların gri alanları yoktur; ya beyaz ya da siyah olmak zorundadırlar. Bu temel zıtlığın olumlu tarafının temsilcisi kahraman tüm olumlu özelliklere matufken diğer taraftaki karakterler bütün olumsuz özellikleri bünyesinde taşımak zorundadır. Bu, geleneksel anlatılardaki karakterizasyonun temel işleyiş mekanizmasıdır.

4. *Kaos yaratmak*: Gündelik hayatta olduğu gibi destan dünyasında da terörist tipin sergilediği eylemler anlatma gerçekliği içerisindeki düzeni bozar. Bu nedenle, bu tipin

gerçekleştirdiği eylemler kaosa sebebiyet verir. Ayrıca, düzenin sunduğu ortam bu tipi besleyen temel kaynaktır.

Diğer mitolojilerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de yaratılış anlatılarında kozmosu tehdit eden ve düzeni bozan bir karakter vardır. Yaratılış anlatılarının varyantlarında farklı adlarla anılsa da Türk mitolojisi özelinde bu karakterin en tipik olanı “Erlık”tir (bk. Ögel, 2003; İnan, 2006). Erlık, kozmos içinde, kozmosun temsilcisi Ülgen tarafından yaratılır. Zaman içerisinde kıskançlık ve kibir duygularıyla hareket ederek kendi dünyasını yaratma arzusuna sahip olur. Bu dünya içerisinde kendi düzenini kurarak hâkimiyeti ele almak ister. Ancak mevcut düzen içerisinde yeni bir düzen kurmak, mevcudun yıkılması veya kendinden bir şeyler kaybetmesi anlamına gelir. Bu nedenle, Erlık’ın bu hamlesi cezalandırılır.

Erlık örneğinde de görüldüğü üzere, anlatı dünyasında sunulan bir düzen (kozmos) söz konusudur. Bu düzen, anlatıcı tarafından meşru bir düzen olarak sunulurken dinleyici de bu durumla hemfikirdir –ki söz konusu anlatılar toplum tarafından kabul görmüştür. Kaos ile kozmos arasında düalist bir ilişki söz konusudur. Biri olmadan diğeri herhangi bir anlam ifade etmez. Bu nedenle, kaos ile kozmos birbirinin varlık sebebi olan iki olgudur. Kaos ve kozmos bir “sıfır noktası”nda ortaya çıkmaz. Kaosa sebep olan karakterler kozmos içerisinde doğar, büyür, serpilir. Sonrasında kaos yaratır. Kozmosun sağlanması için kaosa sebep olan karakterlerin ortadan kalkması anlatı geleneğinin yaslandığı temel ilkelerdendir. Anlatı dediğimiz sistemli söylemler de bu temel çatışma olmaksızın ortaya çıkamaz.

Bu bağlamda ana örneklemimize tekrar dönecek olursak; Oğuz, olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir ve yine olağanüstü bir şekilde büyür. Anlatının bu ilk epizodu kozmosu temsil eder. Kahramanın içine doğduğu ve sağlıklı bir şekilde yetiştiği bir toplum... Ancak anlatının ikinci epizodu olarak değerlendirilebilecek “kahramanın ad alması” epizotunda düzeni tehdit eden bir varlık anlatıya dâhil olur. Bu noktada, anlatının genel atmosferi tamamen değişir. Düzenin göstergesi olan ilk epizottaki olumlu hava birden karanlık bir senaryoya dönüşür. Bu, kaosun yükselişidir. Bu andan itibaren anlatının tek bahsettiği konu gergedanın eylemleri neticesinde ortaya çıkan olumsuz durumlar ve gergedanın ortadan kaldırılma yöntemleridir. Oğuz’un gergedanı alt etmesiyle birlikte anlatı tekrar kozmos düzleminde işlemeye devam eder.

Benzer şekilde Oğuz ili bir düzen içerisinde yaşarken, bu düzeni tehdit eden kaotik bir yaratık yükselişe geçer. Tepegöz, kaosun temsilcisi durumundadır. Belirsiz, kendisiyle empati kurulamayan ve eylemlerinin gerekçesi anlaşılamayan bu yaratık, destandaki düzeni ortadan kaldırır. Anlatının tamamı bu kaotik yaratığın ortadan kaldırılması üzerine şekillenir. Basat’ın Tepegöz’ü alt etmesiyle birlikte düzen sağlanır.

*5. Kahraman tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılmak:* Terörle yapılan mücadelenin başarılı olması, büyük bir siyasi çıkar sağlar. Ayrıca, anlatı dünyasındaki cezalandırmanın yanı sıra, ceza hukuku açısından da terör suçlarının yaptırımı oldukça büyüktür. Teröre karışan bireyler “düzen” tarafından en sert şekilde cezalandırılır.

Bu duruma benzer şekilde destanlarda da teröristler kaosa sebebiyet verdikleri için, anlatma içerisinde herhangi bir olumlu karakter tarafından değil, düzenin temsilcisi olan kahraman tarafından cezalandırılırlar. Bu cezalandırma, terörist tipin sahip olduğu bir zafiyetten yararlanılarak gerçekleştirilir. Bu tipin çeşitli zaafı vardır; bir nevi kendi bünyelerinde bir kaosu, bir tamamlanmamışlığı barındırırlar. Belirgin bir kaynaktan gelmemeleri ve eylemlerinin amaçsızlığı bu kaosun temel sebebidir.

Destanda Oğuz, gergedanı alt etmek için ona tuzak kurar ve bu tuzığa yem olarak farklı güç ve yeteneğe sahip hayvanları yerleştirir. Bu sayede gergedanın gücü hakkında

bilgi sahibi olan Oğuz, kargısıyla hasmını öldürür. Oğuz'un gergedanı öldürdükten sonra başını kesmesi ise ayrı bir tahlile muhtaçtır. Kafa kesmek, her suçluya ya da destan mantığı içerisinde her olumsuz tipe uygulanan bir cezalandırma yöntemi değildir. Bu cezaya çarptırılanlar genellikle büyük bir suç işlemiş olanlardır. Bu suç ise genellikle halka toplu bir şekilde zarar vermektir. Kafa kesmek ayrıca caydırıcı bir cezalandırma yöntemidir ve bu yolla, kafası kesilen canlının yaptığı eylemin tekrarının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Kahramanın terörist tipi bu şekilde cezalandırılmasına diğer pek çok Türk destanında rastlanmaktadır.

Benzer şekilde Tepegöz anlatısında Tepegöz'le mücadeleye girişen hiç kimse muvaffak olamaz. Öte yandan, hasmı gibi olağanüstü özelliklere sahip Basat bu iş için uygun bir kahraman olarak tasarlanır. Tepegöz, olağanüstü bir yaratıktır; ancak onun karşısındaki Basat da kendi bünyesinde hem doğanın hem de beşerin gücünü birleştirmektedir. Dolayısıyla, anlatıcı yalnızca Basat'ın öldürmesi için gerekli olan tüm mantıklı gerekçeleri daha ilk başta anlatıya eklemiştir. Basat da Oğuz gibi Tepegöz'ü öldürmekle yetinmez, onun başını keser. Destanlar üzerinden terörizm olgusunu okuma girişiminde tanım, tema ve karakterizasyon parametreleri üzerine kurulu bir inceleme modeli sunmaya çalıştım. Ancak elde edilen bu bilgi hâlâ belirli bir kuramsal çerçeve dâhilinde yorumlanmaya muhtaçtır.

#### **4. Gerçeğin Kurgusallaşması – Kurgunun Gerçekleşmesi Üzerine**

Genellikle epistemoloji ve ontoloji geleneklerinin içerisinde tartışılan gerçek, gerçeklik, hakikat, sahilik, aslına uygunluk (otantiklik); doğru, yanlış ve bilgi gibi kavramlar büyük ölçüde sübjektiflik ve objektiflik tutumları ile ilişkilendirilir. Bilgi ve gerçeklik bağlamında sübjektif olan olumsuz bir atfa maruz kalırken objektif olan olumlanır. Bu genel kabul –şüphesiz- pozitif bilimlerin hegemonyasının bir ürünüdür. Ancak, sözlü gelenek içerisinde oluşan halk bilgisini bu olumluluk-olumsuzluk skalasında değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü üretilen bilgi gerçekliğin, aslına uygunluğun bizatihi kendisidir. Halk bilgisi ürünleri (anlatılar ve diğer sanatsal sunumlar) her ne kadar bireysel bir yaratım neticesinde ortaya çıksa da bu ürünler belirli bir “gelenek” içerisinde var olduğu için kolektif bir kabule matuftur. Başka bir deyişle, ortaya çıkan ürün kolektif bir kabulü yansıtır ve bu nedenle otantiktir, sahihtir, genel kabul gören bilgidir. Dolayısıyla gerçeklik ve hakikat gibi yukarıda zikrettiğimiz kavramlar halk bilgisi bağlamında pek bir anlam ifade etmez. Zaten genel olarak da edebiyatın gerçekliği yansıtmak gibi bir kaygısı yoktur. Ancak edebi metinler içerisinde yer alan bir gerçeklik vardır. Peki, bu gerçekliğin niteliği nedir? İnsanlar üzerinde bir etkisi var mıdır? Bu sorulara terörizm olgusu üzerinden cevaplar arayarak bu makaleyi yalnızca betimleyici bir girişim olmaktan öteye taşımak mümkündür.

Ünlü folklorist Dan Ben-Amos, halk bilgisinin bir toplumun sahip olduğu bilginin özü olduğunu ifade eder. Ona göre toplumun bir üyesi, toplumun genelinin sahip olduğu tüm bilgiye sahip olmazken çok sayıdaki insanın bilgi birikiminin bir araya gelmesiyle inanç ve gelenekle ilişkili kolektif bir öz bilgi ortaya çıkar (Ben-Amos, 1971, s. 6). Folklorik bilgi, halk bilgisi ya da belirli yapılarda üretilen anlatılar bütünü bu bağlamda bir gerçeklik sunar. Bu gerçeklik her bireyin ayrı ayrı deneyimleyeceği bir gerçeklikten ziyade insan gruplarının ortak ürettiği gerçekliktir. Jerome Bruner'ın (1991) anlatıların gerçekliği hakkında kaleme aldığı yazısında da belirttiği gibi, “dağıtılmış zekâ” (*distributed intelligence*) olarak da kavramsallaştırılan ortak bilgi üretim şekli, bir bireyin zekâsının asla “tek başına” olmadığını ifade eder. Dil ve diğer simgesel sistemler –ki anlatılar da bu simgesel sistemlerdendir- gibi kültürel ürünler, düşüncenin oluşmasına ve ifade edilmesine aracılık eder (1991, s. 3). Böylece, ortaya farklı bir gerçeklik türü çıkar: simgelerle ifade edilen bir gerçeklik.

Geleneksel halk anlatılarının icracısı konumundaki profesyonel anlatıcılar, bireysel yaratıcılık yeteneklerini kullanarak hikâyelerini oluştururlar. Anlatıların yalnızca bireysel bir hüviyete sahip olduğu kanısını vurgulayan bu durum, yukarıda halk bilgisi ürünlerinin toplumsal bir mutabakatın ürünü olduğu görüşüyle çelişiyor gibi görülebilir. Ancak destanlar gibi geleneksel halk anlatıları, kuralları uzun yıllar içerisinde oluşmuş sabit yapı ve büyük oranda sabit konulu anlatılardır. Anlatıcının bireysel yaratıcılığı bu sabit yapı ve konunun işlenmesi noktasında ortaya çıkar. Anlatıcı, destanını icra ederken kahramanlık konusunu belirli bir kalıpta işleyeceğini vadeder. Dinleyici de bu vaade uygun bir anlatı dinleyeceğini bilir. Anlatıcı ve dinleyicinin içerisinde bulunduğu destan anlatıcılık geleneği bu ana çerçeveyi çizer.

Böylesi bir anlatı ortamı içerisinde yaratılan destan metni dinleyicinin/ okuyucunun ortak kabullerini yansıtmaya misyonunu üstlenir. Ortak kabullerin oluşmasının sebebi ise içerikte sunulan olguların gündelik hayatta deneyimlenmesi ve insanların hayatında yer etmesidir. Bu ortak kabullerden biri de kahramanın düzen kurma mücadelesinde onun karşısında konumlanan, topluma zarar veren, korku ve kaos ortamı yaratan kötücül varlıklardır. Bu varlıkların birbirinden farklı anlatılarda yer alması, onların yalnızca bireysel yaratıcılık neticesinde ortaya çıkan fantezi ürünü kurgu unsurları olmadığını gösterir. Anlatıcı bu noktada, bu kötücül varlıkları kurgu dünyasına taşıma işlevini üstlenir; toplumun mutabık olduğu bir olgunun tasarımını sunar. Terör teriminin henüz bilinmediği ve terörizmin kavramsallaştırılmadığı bir dönemde anlatıcı bunu belirli karakterlere çeşitli eylemler atfederek ve niteleyici epitetler kullanarak yapar. Bu, daha önce Bruner'a atfen belirttiğim simgelerle ifade edilen gerçekliktir. Ayrıca, Eric Hobsbawm'ın ifadesiyle; "*Haydut sadece bir insan değil, aynı zamanda bir semboldür de.*" (1990, s. 113). Bu sembol, anlatıcı tarafından yaratılır ve sembolik bir şekilde insanlar arasında yaşamaya devam eder.

Bruner, anlatıların gerçekliği tartışmasını derinleştirerek insanların olaylara ilişkin deneyimlerini ve hafızalarını mitler ve diğer hikâyeler gibi anlatılar şeklinde ifade ettiğini ispat etme işine girişir. Ona göre anlatı, kültürel olarak aktarılan ve her bireyin ürettiği fakat toplumun diğer bireyleri tarafından sınırlandırılması nedeniyle toplu bir bilgi üretim aracı hâline gelen geleneksel bir ifade biçimidir. Yanlışlanarak ayıklanan mantıksal ve bilimsel yapıların aksine anlatısal yapılar yalnızca "gerçeğe benzerlik (*verisimilitude*)" elde eder. Bu nedenle anlatılar, ampirik doğrulama ve mantıksal zorunluluk neticesinde elde edilen gerçeklikten ziyade uzlaşım ve "anlatı gerekliliği" tarafından yönetilen bir gerçeklik versiyonudur (Bruner, 1991, s. 5). Bir analogi ile bu durum daha iyi ifade edilebilir: İnsanlar yerküreye temas hâlinde yaşar. Bu bir gerçekliktir. Yerçekimi kanunu bu zorunluluğu kanıtlarla (doğrulama ve yanlışlama yoluyla) ve formüllerle açıklar. Diğer taraftan pek çok toplumda yaşı büyük olanlara saygı duyulur. Bu, uzlaşım neticesinde ortaya çıkan bir gerçekliktir. Mitler, masallar ve diğer anlatılar bu gerçekliği ifade eder. Saygıya ilişkin bu bilgi, basit bir anket çalışmasıyla kanıtlanabilir. Ancak kanıtlanan husus, insanların büyüklere saygı duyması durumudur; yani sonuçtur. Yerçekimi kanunu örneğinde ise kanıtlanan husus, nedensellik ve daha da önemlisi deneyimlenen bir gerçekliğin kökeninde yatan fizik kanunlarıdır. Colin McGinn'in de ifade ettiği gibi; "*... bilimsel düşüncenin bilimsel gerçekler tarafından açıklanması gibi etik düşünce etik gerçeklerle açıklanamaz. Fiziksel gerçekler ve olaylar bizi etkiler ve bilimsel düşüncemize kılavuzluk eder; fakat ahlaki gerçekler bizi etkilemez ve ahlaki inançlarımıza yön vermez.*" (McGinn, 2003, s. 37)

Deney ve ispatla üretilen "bilimsel bilgi"nin sunduğu gerçeklik ile anlatıların sunduğu gerçekliği niteliği, aydınlanma çağından sonra köklü bir biçimde belirlenmiştir. İlki gerçekliğe ulaşmanın yegâne yolu olarak genel kabul görürken ikincisi değişebilir ve ispatlanamaz olması nedeniyle bilimsellikten uzak kabul edilmiştir. Ancak toplu hâlde



yaşamak zorunda olan insanın sosyal organizasyonu bu ikinci bilgi üretme biçiminin sunduğu gerçeklik üzerine inşa edilmiştir. Bu, "Anlatıdaki gerçekliğin insanlar üzerinde bir etkisi var mıdır? sorusuna verilebilecek en genel cevap olarak kabul edilebilir. Bu genel cevabın biraz daha derinine inilebilir.

Bruner'ın görüşlerini değerlendirdiği çalışmasında Adam Hodges (2007), ABD'li siyasetçilerin söylemlerini analiz ederek anlatı yoluyla yaratılan gerçekliği ortaya koymaya çalışır ve şunları ifade eder:

"Söylem ve toplumun kesişim noktasındaki çağdaş araştırmalar, dilin yalnızca önceden var olan bir sosyal dünyayı temsil etmekten fazlasını yaptığını kabul eder; daha da önemlisi dil, genellikle anlatı yoluyla, bu toplumsal gerçekliğin kuruluşunda birincil bir rol oynar. Bruner'ın (1991) belirttiği gibi, 'olaylarla ilgili deneyimlerimizi ve hafızamızı esas olarak anlatı biçiminde düzenleriz'. Aynı şekilde modern demokrasilerde, siyasi liderler halkı bilgilendirir, ikna etmeye çalışır ve konuları tartışmaya açar; ancak daha da önemlisi, anlattıkları anlatılar aracılığıyla yönettikleri ulusların kolektif deneyimlerini organize etmeye çalışır." (2007, s. 68)

Hodges, çalışmasında 9/11 eylemini ve sonrasında George Bush'un terör hakkındaki söylemlerini analiz eder ve onun El Kaide ile Irak arasında nasıl ilinti kurduğunu ve bir askeri müdahale için zemin hazırladığını ortaya koymaya çalışır. Bu açıdan, bu çalışmanın temel iddiası olan, anlatılarda sunulan terör olgusunun temsillerini belirleyebilme girişiminin farklı bir örneklemedeki analizi olarak kabul edilebilir.

Bruner ve Hodges'in söz konusu çalışmaları, anlatıların gerçekliği ve insan-toplum üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde değerlendirdiği için burada anlatıların gerçekliği ve/veya anlatıların sunduğu gerçeklik konularını daha fazla irdelemeyeceğim. Ancak, "kurgunun gerçekleşmesi" ya da "kurgudaki gerçeklik"le ilgili olarak anlatıların ortaya koyduğu kanıtlanamaz gerçekliğin sübjektiflik ve objektiflik gibi temel ayrımlarla ölçülemeyeceğini ifade etmek isterim. Anlatıların sunduğu bir gerçeklik vardır ve kolektif kabul gören bu gerçeklik birey ve toplumun hayatını şekillendirir. Şekillenen hayatın içerisine doğan insan benzer anlatılar ortaya koyar. Böylece ortaya anlatı ile gerçeklik arasındaki sarmal ilişki çıkar.

Destanlar, toplumların hayatına yön veren tarihi hadiseleri kurgusal boyuta taşıyan anlatılardır. Destanlarda yer verilen tarihi olaylar gerçekten yaşanmış olabilir ya da - o klişe edebiyat tanımında olduğu gibi- bunlar yaşanmış olması muhtemel olaylardır. Her iki koşulda da insanlar bu anlatıların var olduğu toplumlar içerisine doğar. Her bir birey ayrı ayrı destanlarda sunulan gerçekliğe inanmaz; nitekim her bir birey destan da dinlemez/okumaz. Ancak, yaratıcısından çıktıktan sonra anonimleşerek varlığına devam eden destan metinleri kurgunun diğer türlerine kaynaklık eder. Tiyatro, sinema, müzik, dans ve kurgunun diğer türleri metinlerarası ilişkilerle birbirine bağlanır. Hatta siyasi söylemler de geleneksel anlatılarda sunulan değerler dünyasından beslenir. Toplumun bireyleri sürekli olarak bu kurgusal dünyayla hayatlarının her aşamasında muhatap olur. Dolayısıyla, insanlar anlatıların sunduğu bir gerçeklik dünyasının içerisinde var olur. *Simülakrlar ve Simülasyon* kitabında Jean Baudrillard (2021) bu konu üzerinde (kültür ve medyanın toplum inşasındaki rolü) ayrıntılı olarak durmuştur.

Destanlarda sunulan terör ve terörist temsillerine baktığımızda kendisiyle iletişim kurulamayan, köksüz, vahşi, insana benzemeyen, fiziki açıdan bozulmuş, herhangi bir ülküsü olmayan bir tipolojiyle karşılaşırız. Türk toplumunun gerçek hayatta da böylesi bir terör ve terörizm algısına sahip olduğunu ifade etmek niyet okumaktan öteye gitmeyecektir. Çünkü bunu kanıtlayacak argümanlara sahip değiliz. Ancak, bu konuda daha cesur davranan Philip Cole, Batı toplumunun zihnindeki terörist algısının halk

anlatmalarındaki yansıması olarak vampirleri görür. Vampirlerin anlatmalar içerisinde yer almasının sebebi, kozmosun bozulması ile ilgili arketipik korkunun anlatmalar içerisindeki somut hâlidir. Vampir anlatmalarında vampirlere atfedilen temel özellikler, terörist ile bu tip arasındaki ilişkiyi göstermektedir: Vampirler insana benzerler, gündelik hayata onların “canavar” oldukları anlaşılabilir. Fakat hava kararınca (kaos yükselince) bu tipler, insanların kanını emip onları zehirlemeye ve sömürmeye başlar. Vampirlerin bu ontolojik serüveni, terörist ontolojisiyle birebir örtüşür. Vampirlerden korkular (Cole, 2006, s. 213-214). Batı toplumu vampir anlatılarıyla büyüdüğü için mi terörizmden korkar, yoksa terörizmden korktukları için mi kurgu dünyasında vampirleri yaratırlar? Bu soruya cevap vermek oldukça güçtür; ancak yine de bu durum kurgu ile gerçeklik arasındaki girift ilişkiyi göstermede bir örnek olarak kabul edilebilir. Yine de bu tartışmayı böylesi belirsiz bir sonuç cümlesiyle bitirmek istemediğim için şunu ifade edebilirim: Terör temasına sahip olan ele aldığım destanların yaratıcısı, icracısı ve dinleyicisi bizizdir. Bu anonim kurgusal eserlerdeki teröristlerin yaratıcısı da mağduru da yine bizizdir. McGinn bu aidiyetlik durumunu şu şekilde ifade eder:

“Mit, halk bilgisi ve kurgusal eserlerdeki pek çok canavar bize ait bazı derin psikolojik gerçekleri temsil eder. Onların ve canavarlıklarının kaynağının yaratıcısı biziz; bizim onlara verdiğimiz niteliklere sahiptirler. Her birimiz onların müellifi (yazarı) ve kurbanıyız. Biz onlara çanak tutarız. Onların var olmalarına biz sebep oluruz ve sonra geri döner ve bizi avlarlar. İnsanın hayal gücü canavarlığa, onun her türünün verimli şeytani topraklarına meraklıdır.” (McGinn, 2003, s. 144).

Bireysel olarak bu makalede ortaya koyulan böylesi bir terörist tasarımına karşı olabiliriz; destan dünyasında sunulan terörist temsillerinin yanlı olduklarını da düşünebiliriz –ki öylelerdir de. Ancak, bu metinler içerisindeki sunular toplum tarafından kabul görür. Toplumun sahip olduğu genel bilgi birikimini kabul etmek ya da reddetmek ise siyasi bir eylemdir ve farklı çalışmaların konuları olarak ayrıca tahlil edilebilir. Bu noktada “Anlatıdaki gerçekliğin insanlar üzerinde bir etkisi var mıdır?” sorusuna tekrar dönecek olursak; evet, anlatıdaki gerçekliğin insanlar üzerinde bir etkisi vardır; çünkü o gerçekliği bizler yaratırız. O gerçeklik, bizim etrafımızı sarar, düşünme biçimlerimizi değiştirir-dönüştürür; olaylara yaklaşımımızı belirler. Bu bağlamda Türk destanlarının bize köksüz veya yasaklanmış bir kaynaktan gelen, korku salma amacına sahip, ülküsüz veya ideolojiden yoksun, kaosa sebebiyet veren ve kahraman tarafından en şiddetli şekilde cezalandırılması gereken bir terörist tipolojisi sunduğunu görürüz. Anlatı dünyası, Türk toplumunun terörizmi bu şekilde tanımladığını gösterir.

### **Sonuç**

Bir anlatının oluştuğu coğrafya, toplumun dini inancı ve diğer kültürel pek çok unsur o anlatıda ele alınan konuları ve bu konuların ele alınış biçimini değiştirir. Bu nedenle belirli bir kültüre –Türk kültürüne- ait destanlar örnekleminde bir inceleme ortaya koymaya ve farklı dönemlerde yaratıldığı bilinen destanlarda terörizme dair unsurların sunumunda bir ortaklık olduğunu özgün bir inceleme modeliyle ispat etmeye çalıştım. Bu ortak sunumların, anlatıyı oluşturan yaratıcı zihnin terörizmle ilgili sahip olduğu bakış açısını yansıtmaları bakımından önemli olduğunu düşünmekteyim. Çünkü bu ortak zihinsel yaratıcılık süreci farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplumunun teröre yüklediği anlam ve onun karşısında sergilediği tavırları anlama sürecine katkıda bulunacaktır. Elbette, Türk dünyası anlatımları özelindeki bu tespitler, dünyanın farklı bölgelerindeki anlatılar için de geçerli olabilir. Bu da başka bir çalışma ile ortaya konulabilir.

Anlatı dünyasında sunulan terörizmi anlamlandırabilmek için anakronik bir okuma biçimine ihtiyaç duyulmaktadır. Anakronik okuma ile kasıt, bugünün sorunlarına geçmişten cevaplar aramadır. Ancak gerçekleştirdiğim inceleme bu hâliyle anakronik

olarak kabul edilse bile, sözlü edebiyat ürünlerinin zamandan muaf bir şekilde toplum hayatında var olmasının güncel bir sorunu “eski” metinler üzerinden anlamlandırma girişimimi makul bir seviyede kabul edilebilir kılacağını düşünmekteyim. Bu okuma girişimi neticesinde Türk destanlarında terör olgusunun ortak bir şablonla sunulduğu sonucuna ulaştım. Ancak ulaşılan bu sonucun daha anlamlı ve işlevsel olabilmesi için farklı disiplinlerdeki araştırmacıların ortaya koyduğum incelemeyi ve ulaştığım sonuçları eleştirmesi gerekmektedir.

Makalede sürekli olarak gündelik hayat ve kurgusal dünya, gerçeklik ve kurgusal gerçeklik kavramlarına atıfta bulunduğum için bu husustaki bireysel nihayi düşüncelerimi şu şekilde ifade edebilirim: Dünyanın hemen her yerindeki siyasetçilerin bir ötekileştirme aracı olarak kullandıkları terör, terörizm ve terörist kavramları şiddetin her türlüşünü ifade etmez ve bu nedenle fikir uyuşmazlığı neticesinde ortaya çıkan eylemlerin tamamının bu kavramlarla etiketlenmesi uzun vadede çözülemeyecek sorunlara sebebiyet verebilir. Terör ve ona bağlı diğer kavramların anlam aralığı ve kimleri, neleri kastettiği hususunda küresel ölçekte bir mutabakatın şimdiye kadar sağlanamaması bu temel iddianın kanıtı mahiyetindedir. Siyasi söylemlerde bir ötekileştirme argümanı olarak kullanılan bu kavramlar, tanımlanma sorununu doğurmaktadır. Tanımlanamayan bir olgu için de çözüm üretilememektedir. Söz konusu sorunlardan en önemlisi kavramların rastgele kullanılması nedeniyle ortaya çıkabilecek duyarsızlaşmadır. Kötülüğe karşı duyarsızlaşmanın sistematik ve küresel bir çöküşün temellerini oluşturacağını düşünmekteyim.

Bu bağlamda makaledeki destan dünyasında terörün izlerini arama girişimi, söylem ve kurgu ile gerçeklik arasındaki bulanık alanı netleştirme girişimi olarak kabul edilebilir. Sosyal bilimciler olarak bizler bu bulanıklığın giderilmesi için çözümler üretebiliriz. Ancak siyasi söylemlerin dünya gerçeklerine kayıtsız ve konjonktürel bir şekilde ürettiği zararlı alternatif gerçeklikler toplu bir aydınlanma ile bertaraf edilebilir. Terörü daha iyi anlama girişimi temelinde şekillenen bu makalenin, söz konusu toplu aydınlanma yolunda atılan ufak bir adım olarak kabul edilmesini temenni etmekteyim.

#### **KAYNAKÇA**

- ABDULLA, K. (2019). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. (akt. Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- APPELBAUM, R. (2015). “Shakespeare and Terrorism”. *Criticism*. LVII/1: 23-45.
- ASLAN, B. (2018). “Dede Korkut Hikâyelerinin Ucubesi: Tepegöz”. *TYB Akademi*. 24: 51-60.
- BANG, W. - G. R. Rahmeti (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- BAUDRILLARD, J. (2021). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- BEN AMOS, D. (1971). “Toward a Definition of Folklore in Connex”. *The Journal of American Folklore*. LXXXIV/331: 3-15.
- BENEDICT, R. (2011). *Krizantem ve Kılıç*. (çev. Türkan Turgut). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- BRICE, L. L. (2015). “Insurgency and Terrorism in the Ancient World, Grounding the Discussion”. *Brill’s Companion to Insurgency and Terrorism in the Ancient Mediterranean*. (ed. T. Howe-L. L. Brice) . Leiden: Brill.

- BROOKS, D. A. vd. (2011). *Shakespeare after 9/11: How a Social Trauma Reshapes Interpretation*. New York: Edwin Mellen Press.
- BRUNER, J. (1991). "The Narrative Construction of Reality". *Critical Inquiry*. XVIII/1: 1-21.
- CASEBEER, W. D. (2008). "Identity, Culture and Stories: Empathy and the War on Terrorism". *Minn. J.L. Sci. & Tech*. IX/2: 653-688.
- CHOMSKY, N. (2002). *Pirates and Emperors: International Terrorism in the Real World*. Pluto Press.
- COLE, P. (2006). *The Myth of Evil*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- COLIN, M. (2003). *Ethics, Evil, and Fiction*. New York: Oxford University Press.
- COPELAND, S. (2019). "Telling Stories of Terrorism: A Framework for Applying Narrative Approaches to the Study of Militant's Self-Accounts". *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. XI/3: 232-253.
- DİŞÇİ, Z. (2019). "Alain Badiou'nun Düşüncesinde Devlet ve Siyaset". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 28: 169-186.
- EKİCİ, M. (2001). "Celali Revolts and the Epic Story of Koroglu". *Millî Folklor*. 51: 15-27.
- ERGİN, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKSEL, N. (2006). *Umberto Eco'da Yorumlamanın Sınırları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- GÖKYAY, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- GÜRSOY NASKALİ, E. (1999). *Altay Destanı Maaday Kara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HOBBSAWM, E. (1990). *Haydutlar*. (çev. Fatma Taşkent). İstanbul: Logos Yayıncılık.
- HODGES, A. (2007). "The Narrative Construction of Identity: The Adequation of Saddam Hussein and Osama bin Laden in the War on Terror". *Discourse, War and Terrorist*. (ed. A. Hodges&C. Nilep): 67-88.
- HOMOLAR, A. – P. A. RODRÍGUEZ MERINO (2019). "Making Sense of Terrorism: A Narrative Approach to The Study of Violent Events". *Critical Studies on Terrorism*. XII/4: 561-581.
- İNAN, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KÖKSAL, H. (2003). *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- OLRIK, A. (1994). "Halk Anlatılarının Epik Kuralları". *Millî Folklor*. 23: 2-5.
- ÖGEL, B. (2003). *Türk Mitolojisi 1 (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SCHEUB, H. (2012). *Trickster and Hero: Two Characters in the Oral and Written Traditions of the World*. Madison: The Universtiy of Wisconsin Press.
- TBB (2006). *Rapor: Türkiye ve Terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- TILLY, C. (2004). "Terror, Terrorism, Terrorists". *Sociological Theory*. XXII/1: 5-13.
- VOLKAN, V. (2000). *Tarihi ve Psikolojik Boyutlarıyla Uluslararası Terörizm*. İstanbul: Pusula Yayınevi.

### **İnternet Kaynakları**

- Global Terrorism Database (GTD) (2019). *Codebook: Inclusion Criteria and Variables*. Erişim Tarihi: 28.10.2021.  
<https://www.start.umd.edu/gtd/>
- Statista (2020). The 20 Worst Terrorist Attacks of 2019, by Number of Fatalities. Erişim Tarihi: 20.08.2021.  
<https://www.statista.com/statistics/486876/the-20-worst-terrorist-attacks-by-fatalities-and-injuries/>
- BELL, C. (2018). "The People Who Think 9/11 May Have Been an 'Inside Job'". *BBC News*. Erişim Tarihi: 28.10.2021.  
<https://www.bbc.com/news/blogs-trending-42195513>
- ERSOY, E. (2015). "Jung'un Arketip Kavramı". Erişim Tarihi: 20.08.2021.  
<http://sosyolojisi.com/arketip-kavrami-jungun-arketip-kavrami/3148.html>
- 9/11 Memorial & Museum (2021). *Oral Histories*. Erişim Tarihi: 28.10.2021.  
<https://www.911memorial.org/learn/resources/oral-histories>
- GRAFF, G. M. (2020). "9/11 and the Rise of the New Conspiracy Theorists". *The Wall Street Journal*. Erişim Tarihi: 28.10.2021.  
<https://www.wsj.com/articles/9-11-and-the-rise-of-the-new-conspiracy-theorists-11599768458>
- BRENNAN, D. (2021). "Big Tech is Still Profiting from 9/11 Conspiracy Theories, 20 Years on". *Newsweek*. Erişim Tarihi: 28.10.2021.  
<https://www.newsweek.com/big-tech-still-profiting-9-11-conspiracy-theories-20-years-1591513>